

**Ђорђе Пилчевић: АКАДЕМСКИ СЛИКАР МИХАИЛО
МИЛОВАНОВИЋ, ЖИВОТ И ДЕЛО 1879-1941, Арт-Ужице,
Ужице 1998, 226**

Живот и рад Михаила Миловановића (1879-1941), једног од првих академских сликара у Краљевини Србији и првог у ужичком крају, остао је готово непознат, упркос његовој странеј делатности и присуству у јавном животу. Разлог таквог односа истраживача националне историје уметности, као и завичајне историје, био је условљен искључиво ставом послератних власти о сликару као „народном непријатељу и издајнику”. Тај идеолошки императив деловао је одвраћајуће на заинтересоване истраживаче. Ту „незгодну” тему прва је отворила мр Гордана Лазих чланком *Михаило Миловановић (1879-1941)* објављеном у Ужичком зборнику 22 за 1993. Дело Ђорђа Пилчевића *Академски сликар Михаил Миловановић, живот и дело 1879-1941*, доноси нове чињенице о уметниковом животу и раду.

Аутор прати Миловановићев живот од рођења у Гостиници 1879. до смрти у Ужицу 1941. Рођењем у сиромашној сељачкој породици, при том рано оставши без оца, Миловановић је пред собом имао суморну перспективу сеоског надничара. Како су га после другог разреда исписали из школе највише времена био је приморан да проводи као слуга у сеоској кафани у Рибашевини. Рано се отиснувши у свет, Миловановић одлази у Ваљево. Пилчевић добро уочава значај Ваљева у сликаревом животу. Учећи каменорезачки занат, он се упознао са изградом ликова на каменим споменицима, чиме је стекао нешто искуства и исказао свој талент. Истовремено, уз помоћ професора угледне Ваљевске гимназије Жив-

ка Романовића, наставља рад на свом образовању, слика и пише песме. По одслужењу војног рока 1903. одлази у Београд, и ту проводи око годину дана сликајући као самоук. Из Београда 1904. стиже у Минхен, значајан уметнички центар Европе, где отпочиње његово систематско ликовно образовање. Прво је годину дана у сликарској школи Словенца југословенског опредељења Антона Ажбеа стицао припремно, веома добро образовање за упис на угледну ликовну академију у Минхену. Пилчевић је описао окружење у коме је сликар живео и успевао да опстане у Минхену, где је остао три године по завршетку студија.

Пилчевић је посебну пажњу посветио периоду балканских и Првог светског рата, у којима је учествовао и Михаил Миловановић. Балканске ратове сликар је провео у *Летећем одреду* пуковника Плазине, са којим је стигао и до Скадра. На основу личних искустава и сећања настале су познате слике *Војници у борби*, *Артиљерци*, *Војник са шареницом...* У затишју између балканских и Првог светског рата Миловановић одлази у Праг на усавршавање, отвара атеље и упознаје будућу супругу, Чехињу Валу Салашкову. У том кратком периоду укључиће се и у обележавање стогодишњице Његошевог рођења. По Сарајевском атентату био је ухапшен, али је уз помоћ пријатеља Чеха успео да побегне из затвора и преко Немачке стигне у Русију, а одатле у Србију.

Како указује аутор, ратно време је један од најплоднијих сликаревих

периода, што је само на први поглед необично. Сликара је још од 1914. у рату у Ужичком IV пуку *Стефан Немања*, да би потом постао један од ратних сликара Врховне команде српске војске. Са војском је прешао Албанију, и већ 1916. је на Крфу, у месту Агиос Матеос, урадио споменик палим борцима Дринске дивизије, чиме је потврдио своју свестраност. На Солунском фронту посматрао је и овековечио војнички живот па је у његовом ратном атељеу настао низ слика или скица. При том треба истаћи портрете војводе Мишића, Бојовића, Путника и Степановића, слике *Петар Први на коњу*, *Краљ Петар Први у рову*, *Регент Александар осматра положај*, *Бој на Крстацу...* На Солунском фронту је упознао више познатих личности, не само из српских структура, већ и странаца, попут Арчибалда Рајса.

После рата уследиле су изложбе сликара Врховне команде. У међународном периоду Михаило Миловановић је био веома ангажован. Његова дела излагана су, како у земљи, тако и у иностранству. Министарство војно откупило је велики број слика. У његовом опусу и даље преовлађују ратне теме и страдања, али се он све више враћа народним мотивима, пре свега призорима из сеоског живота. Двадесетих година Миловановић је урадио низ спомен-плоча изгинулим ратницима у Ужицу, Карану, Сечој Реци, Равнима, Рачи, Заовинама, Субјелу... Из тог његовог периода најзначајнији је споменик ратницима у Младеновцу, завршен 1926, чијем је откривању присуствовао и краљ Александар Карађорђевић.

У свом излагању Пилчевић истиче да је Михаило Миловановић радио и на просвећивању становништва, указујући на туристичке могућности Златибора, покрећући чак и једно акционарско друштво које је требало да се позабави тиме. Одлука да се 1929. повуче у родно село и

тамо сагради кућу, касније познату *Милошеву вилу*, није га удаљила од јавности. Тридесетих година организовао је врло успеле изложбе у Београду и Новом Саду, а добио је и прву награду града Београда за слику *Ноћна борба на Дунаву*. Занимљиво је и да је интернирани бивши председник владе Милан Стојадиновић извесно време провео у његовој кући.

Априлски рат 1941. затекао га је у родном селу, где је радио на смештају избеглица. Чињеница да је био немачки ђак, у великој мери је помогла да многе људе, међу којима и доста комуниста спаси од немачког затвора, гарантујући за њихово понашање својом слободом. Увиђао је раст нетрпељивости између партизана и четника и упозоравао на могућност међусобног рата.

Пилчевић је успео, колико су му расположиви извори дозвољавали, да делом реконструише ток догађаја који су довели до Милованићевог трагичног краја. Након случајног самоубијавања једног партизана у његовој кући, ухапшен је од партизанских власти, оптужен као издајник и стрељан у Крчагову 28. новембра, приликом повлачења партизанских снага из града. По успостављању партизанских власти 1944, које нису признале грешку, сликар је постхумно лишен националне части, дело му је проскрибовано, слике затечене у конфискованој кући делом уништене, породица изопштена. Његове слике су од тада само спорадично излагане, пре свега оне из збирке Војног музеја, али су некада свесно приписиване другим ауторима. Судбину појединих слика Пилчевић прати све до двадесетих година овог века, када његово дело, пре свега захваљујући активности УЛУС-а и Удружења ликовних уметника Ужица поново излази у јавност.

Ђорђе Пилчевић је у свом раду користио разноврсну грађу, при че-

му посебно треба истаћи породичну преписку и низ фотографија на којима се виде и слике које нису сачуване. У разјашњавању догађаја око сликарског хапшења и погубљења су, поред осталог, коришћена и казивања сведока, што је у недостатку писаних извора свакако драгоцено. Миловановићев живот Пилчевић је прати кроз чак 57 поглавља мада су она могла бити сврстана у неколико већих целина. Излагање аутора је пре свега било усмерено на то да резултати његовог истраживања буду приступачни што ширем кругу читалаца, што је и основна намера књиге која

је опремљена најнеопходнијим научним апаратом, али недостају уобичајени регистри личних имена и географских појмова. На крају је дата хронолошка табела догађаја од сликарског рођења до 1998, када је из штампе изашао и роман који је написао, под насловом *Лендина воденица*. С обзиром на досадашња сазнања о делу Михаила Миловановића, можемо закључити да је књига Ђорђа Пилчевића расветлила многе чињенице из уметничког живота и рада и самим тим постала путоказ будућим истраживачима.